

Η ονοματική κλίση της κρητικής διαλέκτου από τον όψιμο μεσαίωνα έως τη σημερινή εποχή

Γεώργιος Χαιρετάκης
Πανεπιστήμιο Πατρών
chiretakisg@gmail.com

Abstract

The aim of this paper is to give a general overview of the nominal inflectional system of the Cretan dialect from a diachronic perspective. By dividing Cretan into three periods, namely, Late Medieval Cretan (1300 – 1500), Early Modern Cretan (1500 – 1700), and Modern Cretan (1900–), I will investigate the mechanisms of morphological change which are responsible for the evolution of the dialect's nominal system. Following Ralli (1999, 2000, 2005), I will also propose a division of nouns into inflectional classes which rely on the presence of systematic stem allomorphy, and the form of the whole set of inflectional endings that are combined with the stems.

Keywords: Cretan dialect, Late Medieval and Early Modern Greek, nominal inflection, inflectional classes, morphological change

1 Εισαγωγή

Η κρητική διάλεκτος είναι μία βασική διάλεκτος της ελληνικής γλώσσας που ομιλείται κυρίως στο νησί της Κρήτης, στο χωριό Χαμιντέ της Συρίας και στα παράλια της Μικράς Ασίας όπου εγκαταστάθηκαν μουσουλμάνοι Κρητικοί στα 1923. Όπως και οι υπόλοιπες νεοελληνικές διάλεκτοι (πλην της Τσακωνικής), η Κρητική αποτελεί την τοπική εξέλιξη της Ελληνιστικής Κοινής μετά την εξαφάνιση της δωρικής κρητικής διαλέκτου των προκλασσικών, κλασσικών και πρώτων ελληνιστικών αιώνων (Κοντοσόπουλος 2016: 8).

Πληροφορίες για το ονοματικό σύστημα της κρητικής διαλέκτου συγκεντρώνουμε κυρίως από παραδοσιακές περιγραφές της διαλέκτου (βλ., μεταξύ άλλων, Χατζιδάκις 1915, Αναγνωστόπουλος 1926, Πάγκαλος 1955-1975, Κοντοσόπουλος 1969) και διαλεκτικά λεξικά (Πάγκαλος 1955-1975, Ξανθινάκης 2009 κ.ά.), ενώ για την Κρητική της μεσαιωνικής και μεταβυζαντινής περιόδου έχει εκπονηθεί μία πλειάδα φιλολογικών μελετών (βλ., μεταξύ άλλων, van Gemert 1980, Bakker and van Gemert 2002). Κοινή αδυναμία των ως άνω μελετών είναι η υιοθέτηση παρωχημένων μοντέλων ανάλυσης και η απουσία συστηματικής περιγραφής των μορφολογικών φαινομένων που προκαλούν ιδιαιτερότητες στην κλίση αρκετών στοιχείων.

Στο πνεύμα αυτό, ο στόχος του άρθρου είναι διττός: αφενός να περιγράψει τις κλιτικές τάξεις της Κρητικής και την εξελικτική τους πορεία από τον μεσαίωνα έως σήμερα και αφετέρου να περιγράψει με συστηματικό τρόπο τα μορφολογικής φύσης φαινόμενα που διέπουν την ονοματική κλίση της διαλέκτου υπό το πρίσμα των τελευταίων εξελίξεων της γλωσσολογικής θεωρίας. Για τη διάκριση των ονομάτων σε κλιτικές τάξεις υιοθετείται το μοντέλο της Ralli (1999, 2000) και Ράλλη (2005), το οποίο βασίζεται σε δύο κριτήρια: α) τη συστηματική αλλομορφική ποικιλία των θεμάτων και β) τη μορφή του συνόλου των κλιτικών επιθημάτων που συνδέονται με αυτά.

Το παρόν άρθρο διαρθρώνεται ως εξής: στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι ιστορικές περιόδους της διαλέκτου καθώς και οι σημαντικότερες

γραπτές πηγές που έχουν διασωθεί για τη μελέτη της Κρητικής. Στην τρίτη και τέταρτη ενότητα, εξετάζεται το ονοματικό σύστημα της Κρητικής κατά την περίοδο του όψιμου μεσαίωνα και των πρώιμων νεότερων χρόνων της Ελληνικής αντίστοιχα. Στην πέμπτη ενότητα, εξετάζεται το ονοματικό κλιτικό σύστημα της Νεότερης Κρητικής, εστιάζοντας στο ανατολικοκρητικό ιδίωμα. Στην έκτη ενότητα, γίνεται μία σύνοψη των βασικότερων πορισμάτων της παρούσας συμβολής.

2 Ιστορικές περιόδους και πηγές της κρητικής διαλέκτου

Αν και η κρητική διάλεκτος αποτελεί εξέλιξη της Ελληνιστικής Κοινής, οι πρώτες γραπτές μαρτυρίες της διαλέκτου εμφανίζονται μόλις τον 14^ο αι. Γραπτές πηγές σε διαλεκτικό λόγο από τον 6^ο αι. έως και τον 12^ο αι. δεν έχουν διασωθεί έως σήμερα. Βασική αιτία αποτέλεσε η παγίωση του Αττικισμού και η συντηρητική στάση της βυζαντινής αυτοκρατορίας στο ζήτημα της γλώσσας (Μπαμπινιώτης 2002: 149, Horrocks 2010: 323). Από τον 13^ο αι. και μετά, με την εδαφική συρρίκνωση της βυζαντινής αυτοκρατορίας και την κατάρρευση του πολιτικού συστήματος, οι λογοτεχνικές πηγές περιέχουν αρκετά διαλεκτικά στοιχεία, ιδιαίτερα στις περιοχές που κατακτήθηκαν από τις δυτικές δυνάμεις (Horrocks 2010: 281, 323).

Ο Χαιρετάκης (2020: 15), υιοθετώντας το σύστημα χρονολόγησης της ελληνικής γλώσσας των Holton and Manolesou (2010: 540-541), προτείνει μία χρονολόγηση της Κρητικής σε: α) Όψιμη Μεσαιωνική Κρητική (1300 – 1500), β) Πρώιμη Νεότερη Κρητική (1500 – 1700) και γ) Νεότερη Κρητική (1900–)¹. Η παραπάνω ταξινόμηση της διαλέκτου σε περιόδους δεν είναι αυθαίρετη, αλλά στηρίζεται σε γλωσσολογικά κριτήρια. Κατά τον Χαιρετάκη (2020), η μετάβαση από τη μία περίοδο στην άλλη σημαδεύεται από σημαντικές μεταβολές, οι οποίες αφορούν κυρίως στο ρηματικό και ονοματικό σύστημα της διαλέκτου. Χαρακτηριστικά, ο συγγραφέας αναφέρει ότι η δημιουργία νέων κλιτικών επιθημάτων μέσω της παρέκτασης ή της αναλογίας (π.χ. -ωνε < -ων, -ουσινε < -ουσιν, -ομεθεν < -ομεθα με επίδραση του -ομεν) αλλά και η ανάδυση νέων περιφραστικών δομών (π.χ. έχω/είναι + άκλιτος γερονδιακός τύπος σε -ο/ώντας για τον παρακαίμενο) συνηγορούν υπέρ της διάκρισης της Κρητικής σε όψιμη μεσαιωνική και πρώιμη νεότερη.

Οι γραπτές πηγές της Κρητικής της περιόδου μεταξύ 14^{ου} – 17^{ου} αι. χωρίζονται σε δύο είδη: α) λογοτεχνικές πηγές και β) νοταριακά έγγραφα². Χαρακτηριστικά λογοτεχνικά έργα της περιόδου είναι τα *Αφήγησις παράξενος* (14^{ος} αι.), *Ιστορία και όνειρο* (15^{ος} αι.), *Ριμάδα κόρης και νιου* (15^{ος} αι.), *Απόκοπος* (15^{ος} αι.), *Ερωφίλη* (16^{ος} αι.), *Κατζούρμπος* (16^{ος} αι.), *Πανώρια* (16^{ος} αι.), *Ερωτόκριτος* (17^{ος} αι.), *Κρητικός Πόλεμος* (17^{ος} αι.) κ.ά. Παράλληλα με τις λογοτεχνικές πηγές, διασώζεται ένας τεράστιος αριθμός νοταριακών εγγράφων από την κεντρική και ανατολική Κρήτη. Χαρακτηριστικές είναι οι πράξεις του Ολόκαλου (1496 – 1543), του Γρηγορόπουλου (1506 – 1532), του Καστροφύλακα (1537 – 1540, 1570 – 1573), του Κατζαρά (1607 – 1635) κ.ά.

Για τη μελέτη της Νεότερης Κρητικής μελετήθηκαν οι παραδοσιακές γραμματικές και περιγραφές της διαλέκτου (Πάγκαλος 1955, Κοντοσόπουλος 1969 κ.ά.) καθώς και λογοτεχνικά έργα, μαντινάδες και παροιμίες γραμμένες στην κρητική διάλεκτο. Παράλληλα, αξιοποιούνται τα πορίσματα της επιτόπιας έρευνας, η οποία έλαβε χώρα

¹ Γραπτές πηγές σε διαλεκτικό λόγο κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας δεν έχουν διασωθεί. Ως εκ τούτου, η χρονολόγηση της Νεότερης Κρητικής ξεκινά στα 1900.

² Για μία συζήτηση σχετικά με την αξιοπιστία των ιστορικών πηγών, βλ. Μανωλέσσου 2003, Μαρκόπουλος 2009, Καραντζόλα, Τικτοπούλου και Φραντζή 2012.

κατά το διάστημα 2016 – 2019 σε χωριά του νομού Ηρακλείου και Λασιθίου. Στην έρευνα έλαβαν μέρος 150 διαλεκτόφωνοι από τους οποίους οι 75 ανήκαν στην ηλικιακή ομάδα 30-59 ενώ οι υπόλοιποι 75 στην ηλικιακή ομάδα 60 >. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε τόσο με τη χρήση ερωτηματολογίων όσο και με τη μέθοδο των προφορικών συνεντεύξεων.

3 Η ονοματική κλίση της Όψιμης Μεσαιωνικής Κρητικής (1300 – 1500)

Κατά την όψιμη μεσαιωνική περίοδο ολοκληρώνεται σε μεγάλο βαθμό η αναδόμηση του ονοματικού συστήματος της Ελληνικής, η οποία είχε ξεκινήσει ήδη από την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής. Πιο συγκεκριμένα, η πλήρης εξάλειψη της δοτικής πτώσης και η ταύτιση της ονομαστικής και αιτιατικής στον ενικό και πληθυντικό αριθμό είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση των κλιτικών επιθημάτων στο κλιτικό παράδειγμα των ονομάτων (Μπαμπινιώτης 2002: 160-163, Holton and Manolesou 2010: 560).

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της όψιμης μεσαιωνικής περιόδου αποτελεί η σίγηση του ληκτικού -ν των ονομάτων (Holton and Manolesou 2010: 554). Η διαδικασία της σίγησης του -ν στην Κρητική φαίνεται να είναι σε πρώιμο στάδιο τουλάχιστον έως και τον 15^ο αι., αφού τόσο στις λογοτεχνικές πηγές όσο και στα νοταριακά έγγραφα της περιόδου οι τύποι με το ληκτικό -ν υπερτερούν αριθμητικά σε σχέση με τους τύπους χωρίς το -ν. Χαρακτηριστικά, ο Χαιρετάκης (2020: 77) αναφέρει ότι οι αιτιατικές σε -ν στο έργο *Αφήγησις παράξενος* του Σαχλίκη³ είναι σχεδόν τριπλάσιες σε αριθμό σε σχέση με αυτές χωρίς το -ν. Επιπλέον, οι Browning (2008: 104) και Μπαμπινιώτης (2002: 159) παρατηρούν ότι το -ν εμφανίζεται την υπό εξέταση περίοδο και σε λέξεις που ιστορικά δεν το διέθεταν, όπως για παράδειγμα σε δάνειες λέξεις από τις Ιταλορομανικές γλώσσες ή τη Λατινική καθώς και στα ουδέτερα που λήγουν σε -μα. Ενδεικτικά παραδείγματα από την Κρητική είναι τα *στράταν* (*Ερωτήματα και αποκρίσεις Ξένου και Αληθείας*, 2318) και *θέλημαν*⁴ (*Μορζήνος*⁵, ετ. 1399).

Τα ονόματα σε -ος διατηρούν το σετ κλιτικών επιθημάτων που έχει κληρονομηθεί από την Αρχαία Ελληνική (Holton and Manolesou 2010). Πέρα από το βασικό κλιτικό παράδειγμα της συγκεκριμένης ομάδας ονομάτων εντοπίζονται δύο υποομάδες ουσιαστικών σε -ος, οι οποίες ακολουθούν διαφορετική κλίση. Η πρώτη ομάδα αφορά στα θηλυκά σε -ος, τα οποία μετέβαλαν το κλιτικό τους παράδειγμα αναλογικά προς το κλιτικό παράδειγμα των πρωτόκλιτων θηλυκών της Αρχαίας Ελληνικής (Χατζιδάκης 1905-1907: Α 67, Holton and Manolesou 2010: 556, Holton et al. 2019: 256). Πιο συγκεκριμένα, το τμήμα -ο του επιθήματος -ος επαναναλύθηκε σε μέρος του θέματος, ενώ η γενική πραγματώνεται με το κλιτικό επίθημα -ς (π.χ. η *Σάμο-Ο*, της *Σάμο-ς*). Κατά τον Χαιρετάκη (2020: 78-79), σε αυτήν την ομάδα ουσιαστικών συγκαταλέγονται ονόματα περιοχών (π.χ. *Χίος*), μη μετρήσιμα ουσιαστικά (π.χ. *άμμος*) και ουσιαστικά που εκφράζουν αφηρημένες έννοιες (π.χ. *παράδεισος*). Τα συγκεκριμένα ουσιαστικά παρουσιάζουν ελλειπτικό παράδειγμα, αφού δε διαθέτουν πληθυντικό αριθμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα από τις πηγές της Όψιμης Μεσαιωνικής Κρητικής είναι ο τύπος *τῆς παράδεισος* (*Κοσμογέννησις*⁶, 116). Η δεύτερη ομάδα περιλαμβάνει ουσιαστικά που σχηματίζουν τη γενική ενικού σε -ο αντί -ου. Το συγκεκριμένο κλιτικό υποπαράδειγμα φαίνεται να δομήθηκε με βάση τον

³ Μαυρομάτης και Παναγιωτάκης (2015).

⁴ Το ληκτικό -ν υποχωρεί σημαντικά από τον 16^ο αι. και μετά, ενώ σήμερα δε χρησιμοποιείται από τους διαλεκτόφωνους.

⁵ Μανούσακας (1964).

⁶ Μέγας (1975).

μηχανισμό της ενδοπαραδειγματικής ομοιομορφίας, δηλαδή το φαινόμενο κατά το οποίο ένα παράδειγμα καθίσταται πιο ομοιόμορφο και χωρίς πολλές μορφοφωνημικές διαφοροποιήσεις (Bybee 1980, Bussmann 1996). Πιο συγκεκριμένα, το πιο συχνό επίθημα μέσα στο κλιτικό παράδειγμα του ενικού, δηλαδή το *-ο* (αιτιατική, κλητική), φαίνεται να πίεσε δομικά τη γενική προκαλώντας τον εξοβελισμό του επιθήματος *-ου* (π.χ. *τοῦ Πιλάτο, Βουλή των Πολιτικών*, 119). Στη συγκεκριμένη τάξη ουσιαστικών περιλαμβάνονται κύρια ονόματα Ελληνικής ή Ιταλικής προέλευσης αλλά και ουσιαστικά που αντικαθιστούν τα κύρια ονόματα σε μία πρόταση (π.χ. *γέρος*). Κατά τον Henrich (1976), όπως αναφέρεται στους Holton et al. (2019: 275), η εξάπλωση του *-ο* στη γενική επιχωριάζει στις νότιες περιοχές της Ελλάδας και ιδιαίτερα στην Κρήτη. Κοινό χαρακτηριστικό των τριών παραπάνω κλιτικών υποπαραδειγμάτων είναι η απουσία αλλομορφίας.

Τα αρσενικά σε *-α(ς)* και *-η(ς)* που παρουσιάζουν αλλομορφία στον πληθυντικό αριθμό (π.χ. *μαχητή ~ μαχητ*) απαρτίζουν τη δεύτερη κλιτική τάξη (KT2) της διαλέκτου. Πολλά από αυτά τα ουσιαστικά τη μεσαιωνική περίοδο παρουσιάζουν ανισοσύλλαβους τύπους πληθυντικού σε *-αδ(ες)* και *-ηδ(ες)* (Χατζιδάκης 1905-1907: Β 16-19, Horrocks 2010: 288, Holton et al. 2019: 301). Χαρακτηριστικοί είναι οι τύποι *τραγουδιστάδες* (*Αφήγησις παράξενος*, 52) και *περιδιαβαστάδες* (*Αφήγησις παράξενος*, 53). Ένα από τα χαρακτηριστικότερα γνωρίσματα της μεσαιωνικής περιόδου είναι η τάση ενοποίησης των αρσενικών σε *-ος* και *-α(ς)/-η(ς)*. Πολλά από τα ουσιαστικά της KT2 παρουσιάζουν κλιτικά επιθήματα που ανήκουν σε διαφορετικές κλιτικές τάξεις. Συγκεκριμένα, ο πληθυντικός αριθμός αλλά και η γενική ενικού κλίνεται με βάση την KT1, ενώ η ονομαστική, αιτιατική και κλητική ενικού με βάση την KT2. Ως γνωστόν, το φαινόμενο κατά το οποίο σε ένα κλιτικό παράδειγμα ενός λεξήματος συνυπάρχουν δύο ή περισσότερες κλιτικές τάξεις ονομάζεται ετερόκλιση (Stump 2006, Maiden 2009). Η ετερόκλιση φαίνεται να ξεκινά από τα μαρκαρισμένα μορφοσυντακτικά κελιά ενός παραδείγματος και συγκεκριμένα, στον πληθυντικό αριθμό (Stump 2006: 29, Ράλλη 2015: 72). Ενδεικτικά στις γραπτές πηγές της Κρητικής παρατηρούνται τύποι, όπως οι *κοράκοι* (*Αφήγησις παράξενος*, 186) και *μαρτύρους* (*Ἐπαινος των γυναικών*⁷, 614). Η απουσία λεξικά εκπεφρασμένης κλίσης φαίνεται να διευκολύνει την αναλογική επέκταση του κλιτικού επιθήματος της KT1 *-ου* (διαπαραδειγματική ομοιομορφία) στη γενική ενικού των αρσενικών της KT2 (π.χ. *Στρουμπούλ-ου* αντί *Στρούμπουλα-Ο*, *Συμβουλές στὸν Φραντζισκῆ*, 9)⁸. Την ίδια περίοδο, εντοπίζονται ορισμένες περιπτώσεις πλήρους διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας όπου τα κλιτικά επιθήματα της KT1 κυριαρχούν σε όλα τα μορφοσυντακτικά κελιά του κλιτικού παραδείγματος των αρσενικών της KT2. Ο Χαιρετάκης (2020: 81) αναφέρει ως χαρακτηριστικές περιπτώσεις τους τύπους *ἀναμαλλιάρως*, *ἀρχιμάγερος*, *καβαλλάρως* και *καρaboκύρος*. Κατά τη Melissaroglou (2013), η τάση εξάπλωσης των επιθημάτων της KT1 στα λεξήματα που παραδοσιακά κλίνονταν με βάση την KT2 θεωρείται αναμενόμενη, αφού η KT1 είναι περισσότερο παραγωγική σε σχέση με την KT2. Συγκεκριμένα, η KT1 παράγεται χωρίς αλλομορφικές εναλλαγές θεμάτων γεγονός που καθιστά την κλίση της πιο απλή και ταυτόχρονα πιο παραγωγική. Καθώς η ενοποίηση των δύο κλιτικών τάξεων είναι σε μεταβατικό στάδιο, σε αρκετές περιπτώσεις αναδύεται στο σύστημα το φαινόμενο της υπεραφθονίας (overabundance), όπου σε ένα κελί κλιτικού παραδείγματος υπάρχουν δύο ή περισσότερες διαθέσιμες μορφές (Thornton 2011: 359, 2012: 183). Χαρακτηριστικά στον Σαχλίκη οι τύποι *συγγενούς* (KT1) και *συγγενείς* (KT2) χρησιμοποιούνται εναλλακτικά για τη δήλωση της αιτιατικής πληθυντικού.

⁷ Σταυρακοπούλου (2013).

⁸ Βλ. Mańczak (1958).

Η ΚΤ3 αποτελείται από τα θηλυκά σε *-α*, *-η* και *-ου*, τα οποία παρουσιάζουν αλλομορφία στον πληθυντικό αριθμό (π.χ. *χτενα* ~ *χτεν*). Όπως και στην περίπτωση των αρσενικών της ΚΤ2, έτσι και στα θηλυκά της ΚΤ3 οι ανισοσύλλαβοι τύποι πληθυντικού είναι ιδιαίτερα διαδεδομένοι στις γραπτές πηγές της περιόδου. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα *κυράδες* (*Επαινος των γυναικών*, 669) και *νυφάδες* (*Απόκοπος*⁹, 230).

Τα ουδέτερα ουσιαστικά της διαλέκτου χωρίζονται σε τέσσερις κλιτικές τάξεις: α) ΚΤ4: ουδέτερα σε *-ον* (π.χ. *βουνόν*), β) ΚΤ5: ουδέτερα σε *-ιν* (π.χ. *πουλίν*), γ) ΚΤ6: αρχαιοπρεπή ουδέτερα σε *-ος* (π.χ. *ὄρος*) και δ) ΚΤ7: ουδέτερα σε *-μα/-μαν* (π.χ. *αἶμα*). Από τις παραπάνω κλιτικές τάξεις ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ουσιαστικά της ΚΤ6 και ΚΤ7. Πολλά από τα ουσιαστικά της ΚΤ6 εμφανίζουν μία τάση μετάβασης στην παραγωγικότερη ΚΤ4. Στον ενικό αριθμό η μετάβαση αυτή επιτυγχάνεται με την αναλογική επέκταση των κλιτικών επιθημάτων της ΚΤ4 στο κλιτικό παράδειγμα της ΚΤ6 (π.χ. *θάρρο* αντί *θάρρος*, *Επαινος των γυναικών*, 725). Στον πληθυντικό αριθμό, όπως έχουν δείξει οι Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσιάμας (2004) και Ralli (2007) μελετώντας το ιδίωμα της Λέσβου και το μικρασιατικό ιδίωμα των Κυδωνιών και Μοσχονησίων, η αναλογική επέκταση του μορφήματος πληθυντικού *-α* καθίσταται ευκολότερη μέσω της εισαγωγής αλλομορφίας. Η εισαγωγή αλλομορφίας στη συγκεκριμένη περίπτωση κατά τους συγγραφείς μπορεί να επιτευχθεί με δύο τρόπους: α) επανάλυση του κλιτικού επιθήματος *-η* σε μέρος του θέματος (π.χ. *πλήθια*, *Επαινος των γυναικών*, 169) και β) εισαγωγή συμφωνικού αλλόμορφου *-τ-* κατά το πρότυπο των ουσιαστικών σε *-μα* (π.χ. *πάθητα*, *Θρήνος εις τα πάθη και την σταύρωσιν του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού*, 370). Παράλληλα με την τάση εξοβελισμού των αρχαιοπρεπών επιθημάτων της ΚΤ6 παρατηρείται και μία τάση επιβίωσής τους στο σύστημα της Κρητικής μέσω της προσάρτησης μελών που παραδοσιακά κλίνονταν με βάση το πρότυπο της ΚΤ4. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα *ἄστρο* (*Στίχοι θρηνητικοί τραγωδηθέντες εν τη ειρκτή Λεονάρδου Τελλαμπόρτα αδόμενοι εις τον Επιτάφιον Θρήνον*¹⁰, 350) και *κάστρο* (*Γραφαί και στίχοι και ερμηνεῖαι <Περί φίλων>*, 37). Καθώς η συγκεκριμένη διαδικασία είναι εν εξελίξει, σε αρκετές περιπτώσεις τόσο οι τύποι σε *-η* όσο και οι τύποι σε *-α* συνυπάρχουν (υπεραφθονία) ακόμα και στο ίδιο κείμενο. Χαρακτηριστικά, στο έργο *Κοσμογέννησις* εντοπίζονται οι τύποι *δένδρη* και *δενδρά*. Την ίδια περίοδο τα επιθήματα γενικής ενικού *-ους* (ΚΤ6) και *-ος* (ΚΤ7) τείνουν να αντικατασταθούν από το παραγωγικότερο επίθημα *-ου* (ΚΤ4, ΚΤ5) (π.χ. *μάκρου*, *μνημάτου*)¹¹. Η τάση αυτή δε φαίνεται να έχει ολοκληρωθεί την υπό εξέταση περίοδο, αφού τόσο οι τύποι σε *-ου* όσο και οι τύποι σε *-ους* και *-ος* συνυπάρχουν.

Η ΚΤ8 απαρτίζεται από τα αρχαιοπρεπή θηλυκά που σχηματίζουν τον πληθυντικό σε *-εις* (π.χ. *πόλη*). Αν και τα κλιτικά επιθήματα της συγκεκριμένης κλιτικής τάξης επιβιώνουν την υπό εξέταση περίοδο, πολλά από τα μέλη της υιοθετούν την κλίση της παραγωγικότερης ΚΤ3. Η συγκεκριμένη τάση φαίνεται να εμφανίζεται στις γραπτές πηγές πριν τον 12^ο αι. (Holton et al. 2019: 568). Χαρακτηριστικές είναι οι περιπτώσεις υπεραφθονίας στα ζεύγη *ὑποθέσεις/ὑποθέσεις* και *τάξεις/τάξεις* στα κείμενα του Ντελλαπόρτα και Σαχλίκη αντίστοιχα (Χαιρετάκης 2020: 84).

Κλιτική Τάξη	Πτώση	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
1α	Ονομ.	ἄνθρωπ-ος, ἐλίγ-ος	ἄνθρῶπ-οι, ἐλίγ-οι
	Γεν.	ἄνθρῶπ-ου, ἐλίγ-ου	ἄνθρῶπ-ω(ν), ἐλίγ-ω(ν)

⁹ Αλεξίου (2007).

¹⁰ Μανούσακας (1995).

¹¹ Παραδείγματα από τον Χαιρετάκη (2020: 88).

	Αιτ.	ἄνθρωπ-ο(ν), ἐλίγ-ο(ν)	ἄνθρώπ-ους, ἐλίγ-ους
	Κλητ.	ἄνθρωπ-ε, ἐλίγ-ε	ἄνθρώπ-οι, ἐλίγ-οι
1β	Όνομ.	Αἴγυπτο-Θ	-
	Γεν.	Αἴγυπτο-ς	-
	Αιτ.	Αἴγυπτο-ν	-
	Κλητ.	Αἴγυπτο-ς	-
1γ	Όνομ.	γέρ-ος	γέρ-οι
	Γεν.	γέρ-ο	γέρ-ω(ν)
	Αιτ.	γέρ-ο	γέρ-ους
	Κλητ.	γέρ-ο	γέρ-οι
2	Όνομ.	παιγνιώτη-ς	παιγνιώτ-ες/παιγνιωτάδ-ες
	Γεν.	παιγνιώτη-Θ	παιγνιωτ-ῶ(ν)/παιγνιωτάδ-ω(ν)
	Αιτ.	παιγνιώτη-ν/παιγνιώτη-Θ	παιγνιώτ-ες/παιγνιωτάδ-ες
	Κλητ.	παιγνιώτη-Θ	παιγνιώτ-ες/παιγνιωτάδ-ες
3	Όνομ.	σκόλη-Θ, βαρέα-Θ	σκόλ-ες/σκολάδ-ες, βαρέ-ες
	Γεν.	σκόλη-ς, βαρέα-ς	σκολ-ῶ(ν)/σκολάδ-ω(ν), βαρέ-ω(ν)
	Αιτ.	σκόλη-ν/σκόλη-Θ, βαρέα-ν/βαρέα-Θ	σκόλ-ες/σκολάδ-ες, βαρέ-ες
	Κλητ.	σκόλη-Θ, βαρέα-Θ	σκόλ-ες/σκολάδ-ες, βαρέ-ες
4	Όνομ.	σκολει-ό(ν), περισσ-ό(ν)	σκολει-ά, περισσ-ά
	Γεν.	σκολει-οῦ, περισσ-οῦ	σκολει-ῶ(ν), περισσ-ῶ(ν)
	Αιτ.	σκολει-ό(ν), περισσ-ό(ν)	σκολει-ά, περισσ-ά
	Κλητ.	σκολει-ό(ν), περισσ-ό(ν)	σκολει-ά, περισσ-ά
5	Όνομ.	βουνί-ν/βουνί-Θ	βουνί-α/βουნი-ά
	Γεν.	βουνί-ου/βουნი-ού	βουνί-ω(ν)/βουनि-ῶ(ν)
	Αιτ.	βουνί-ν/βουνί-Θ	βουνί-α/βουनि-ά
	Κλητ.	βουνί-Θ	βουνί-α/βουनि-ά
6	Όνομ.	δρός-ος	δρός-η
	Γεν.	δρός-ους/δρός-ου	δρος-ῶ(ν)
	Αιτ.	δρός-ος	δρός-η
	Κλητ.	δρός-ος	δρός-η
7	Όνομ.	στόμα-ν/στόμα-Θ	στόματ-α
	Γεν.	στόματ-ος/στομάτ-ου	στομάτ-ω(ν)
	Αιτ.	στόμα-ν/στόμα-Θ	στόματ-α
	Κλητ.	στόμα-Θ	στόματ-α
8	Όνομ.	πόλη-Θ	πόλ-εις
	Γεν.	πόλε-ως/πόλη-ς	πόλε-ω(ν)
	Αιτ.	πόλη-Θ	πόλ-εις
	Κλητ.	πόλη-Θ	πόλ-εις

Πίνακας 1 | Οι κλιτικές τάξεις της Κρητικής κατά την όψιμη μεσαιωνική περίοδο.

4 Η ονοματική κλίση της Πρώιμης Νεότερης Κρητικής (1500 – 1700)

Τα βασικά χαρακτηριστικά του ονοματικού συστήματος της Κρητικής της περιόδου 1500 – 1700 είναι: α) έντονα φαινόμενα ετερόκλισης και διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας στα αρσενικά και ουδέτερα ουσιαστικά της διαλέκτου, β) συστηματική αποβολή του ληκτικού -ν στη γενική πληθυντικού, γ) παγίωση του κλιτικού επιθήματος -ου στη γενική ενικού των ουσιαστικών της ΚΤ6 και ΚΤ7 και δ) εξοβελισμός της ΚΤ8 από το σύστημα της διαλέκτου.

Τα φαινόμενα της ετερόκλισης και διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας εξακολουθούν και την περίοδο της Πρώιμης Νεότερης Κρητικής να επηρεάζουν τις ΚΤ2 και ΚΤ6 της διαλέκτου. Όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, τα αρσενικά της ΚΤ2 υιοθετούν τα κλιτικά επιθήματα της ΚΤ1 στον πληθυντικό αριθμό και στη γενική ενικού (π.χ. *Χανδάκου, Ξανθουδίδης* 1912, αρ. 18, ετ. 1618, *προπατόροι*,

Στάθης¹², Α 252). Την ίδια περίοδο εντοπίζουμε περισσότερα παραδείγματα πλήρους διαπαραδειγματικής ομοιομορφίας, όπως τα *άλογαρος*, *βασιλιός* και *κανακαρός* (Χαιρετάκης 2020: 95). Ακόμα περισσότερα είναι τα ουδέτερα που υιοθετούν την κλίση της ΚΤ4 τόσο στον ενικό όσο και στον πληθυντικό αριθμό. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα *δάσο* (*Η εύμορφη βοσκοπούλα*¹³, 62), *κέρδητα* (*Ερωτόκριτος*¹⁴, Α 694) και *βάθητα* (*Κατζούρμπος*¹⁵, Γ 35). Αν και το συμφωνικό αλλόμορφο -τ- αναπτύσσεται, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα, στο θέμα για να επιτευχθεί η εισαγωγή του κλιτικού επιθήματος -α, εντούτοις, σε ορισμένες περιπτώσεις αναπτύσσεται αδικαιολόγητα σε περιβάλλοντα που δεν υπάρχει ανάγκη για απλοποίηση καθιστώντας το σύστημα πολυπλοκότερο. Ενδεικτικοί είναι οι τύποι *δνειράτα* (*Ερωτόκριτος*, Δ 111) και *προσώπατα* (*Πανώρια*¹⁶, Β 453).

Από τον 16^ο αι. και μετά, παρατηρείται συστηματικότερα η αποβολή του ληκτικού -ν στη γενική πληθυντικού (π.χ. *σιδέρω*, *Ερωτόκριτος*, Β 753). Παράλληλα, την ίδια περίοδο κάνει την εμφάνισή του το επίθημα -ωνε, το οποίο προέκυψε από την προσθήκη του φωνήματος /e/ στο επίθημα -ων (π.χ. *κοπελιώνε*, *Κλίνη Σολομώντος – Ιστορίες θαυμάτων της Παναγίας*¹⁷, Ε 53/45ν, *Τουρκώνε*, *Κρητικός πόλεμος*¹⁸). Κατά τους Holton et al. (2019: 270), το εν λόγω επίθημα εντοπίζεται στην Κρήτη, την Πελοπόννησο και τα Επτάνησα.

Μία πολύ σημαντική εξέλιξη της περιόδου αποτελεί ο εξοβελισμός των αρχαιοπρεπών κλιτικών επιθημάτων -ους (ΚΤ6) και -ος (ΚΤ7). Πλέον το -ου αποτελεί το μοναδικό κλιτικό επίθημα για την έκφραση της γενικής ενικού των ουδετέρων της διαλέκτου. Το συγκεκριμένο επίθημα εμφανίζεται συστηματικά σε όλες τις γραπτές πηγές της περιόδου. Ενδεικτικά παραδείγματα είναι τα *καταλιμάτου* (*Κατζαράς*¹⁹, αρ. 359, ετ. 1620), *χράιου*²⁰ (*Καστροφύλακας*²¹, αρ. 29, ετ. 1558) και *στήθου* (*Βασιλεύς ο Ροδολίνος*²², Ε 268).

Η ΚΤ8 των αρχαιοπρεπών θηλυκών ουσιαστικών, η οποία κατά την περίοδο του όψιμου μεσαίωνα συνυπήρχε με την ΚΤ3, εξαλείφεται από το σύστημα της διαλέκτου. Η συγκεκριμένη μεταβολή φαίνεται να συμβαίνει την ίδια περίοδο και στην Κυπριακή της περίοδο, αφού το κλιτικό επίθημα -εις απουσιάζει από τις γραπτές πηγές της διαλέκτου (Holton et al. 2019: 559).

Κλιτική Τάξη	Πτώση	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
1α	Ονομ.	όφαν-ός ²³ , λολ-ός	όφαν-οί, λολ-οί
	Γεν.	όφαν-οῦ, λολ-οῦ	όφαν-ῶ(ν)(ε), λολ-ῶ(ν)(ε)
	Αιτ.	όφαν-ὸ, λολ-ὸ	όφαν-οὺς, λολ-οὺς
	Κλητ.	όφαν-έ, λολ-έ	όφαν-οί, λολ-οί
1β	Ονομ.	*Έγριπο-Θ	-
	Γεν.	*Έγριπο-ς	-
	Αιτ.	*Έγριπο-Θ	-
	Κλητ.	*Έγριπο-ς	-
1γ	Ονομ.	Τούρκ-ος	Τούρκ-οι

¹² Martini (1976).

¹³ Αλεξίου (2007).

¹⁴ Σαββίδης (2016).

¹⁵ Πολίτης (1964).

¹⁶ Κριαράς και Πηδόνια (2007).

¹⁷ Κακουλίδη-Πάνου, Καραντζόλα και Χαλβατζιδάκη (2007).

¹⁸ Αλεξίου και Αποσκήτη (1995).

¹⁹ Μαυρομάτης και Γεωργακόπουλος (2008).

²⁰ *χρέου*.

²¹ Πανοπούλου (2015).

²² Αποσκήτη (1987).

²³ ‘φλόγα’.

	Γεν.	Τουρκ-ο	Τουρκ-ῶ(ν)(ε)
	Αιτ.	Τουρκ-ο	Τούρκ-ους
	Κλητ.	Τουρκ-ο	Τουρκ-οι
2	Όνομ.	δουλευτή-ς	δουλευτ-ές/δουλευτάδ-ες
	Γεν.	δουλευτή-Ø	δουλευτ-ῶ(ν)/δουλευτάδ-ω(ν)
	Αιτ.	δουλευτή-Ø	δουλευτ-ές/δουλευτάδ-ες
	Κλητ.	δουλευτή-Ø	δουλευτ-ές/δουλευτάδ-ες
3	Όνομ.	άταξά-Ø, κανακαρά-Ø	άταξ-ές/άταξάδ-ες, κανακαρ-ές
	Γεν.	άταξά-ς, κανακαρά-ς	άταξ-ῶ(ν)/άταξάδ-ω(ν), κανακαρ-ῶ(ν)
	Αιτ.	άταξά-Ø, κανακαρά-Ø	άταξ-ές/άταξάδ-ες, κανακαρ-ές
	Κλητ.	άταξά-Ø, κανακαρά-Ø	άταξ-ές/άταξάδ-ες, κανακαρ-ές
4	Όνομ.	νέφαλ-ο, μανισμέν-ο	νέφαλ-α, μανισμέν-α
	Γεν.	νεφάλ-ου, μανισμέν-ου	νεφάλ-ω(ν), μανισμέν-ω(ν)
	Αιτ.	νέφαλ-ο, μανισμέν-ο	νέφαλ-α, μανισμέν-α
	Κλητ.	νέφαλ-ο, μανισμέν-ο	νέφαλ-α, μανισμέν-α
5	Όνομ.	θρονί-Ø	θροني-ά
	Γεν.	θροني-οῦ	θροني-ῶ(ν)
	Αιτ.	θρονί-Ø	θροني-ά
	Κλητ.	θρονί-Ø	θροني-ά
6	Όνομ.	δάσ-ος	δάσ-η
	Γεν.	δάσ-ου	δασ-ῶ(ν)
	Αιτ.	δάσ-ος	δάσ-η
	Κλητ.	δάσ-ος	δάσ-η
7	Όνομ.	πράμμα-Ø	πράμματ-α
	Γεν.	πραμμάτ-ου	πραμμάτ-ω(ν)
	Αιτ.	πράμμα-Ø	πράμματ-α
	Κλητ.	πράμμα-Ø	πράμματ-α

Πίνακας 2 | Οι κλιτικές τάξεις της Κρητικής κατά την πρόωμη νεότερη περίοδο.

5 Η ονοματική κλίση του ανατολικοκρητικού ιδιώματος (1900 –)

Ως ανατολικοκρητικό ιδίωμα έχει παραδοσιακά οριστεί η διαλεκτική ποικιλία της Κρητικής που ομιλείται στις ανατολικές επαρχίες του νομού Ρεθύμνης, στον νομό Ηρακλείου και στον νομό Λασιθίου (Χατζιδάκις 1915, Αναγνωστόπουλος 1926, Πάγκαλος 1955-1975, Κοντοσόπουλος 1969). Τα βασικότερα χαρακτηριστικά του ανατολικοκρητικού ιδιώματος είναι: α) απουράνωση των συριστικών φθόγγων (π.χ. *νησά*), β) αύξηση η- (π.χ. *ήφαγα*), γ) πρόθημα *ανε-* (π.χ. *ανεκατόνω*), δ) ανάπτυξη φωνήματος /a/ στην αρχή των λέξεων (π.χ. *αμασέλλα*) και ε) αντωνυμία *τως/ντως*²⁴. Με βάση την επιτόπια έρευνα αλλά και τη μελέτη της παλαιότερης βιβλιογραφίας της διαλέκτου φαίνεται ότι το ονοματικό κλιτικό σύστημα της διαλέκτου παραμένει σε μεγάλο βαθμό σταθερό από τον 16^ο αι. έως σήμερα.

Με βάση τον Χαιρετάκη (2020: 105), τα κλιτικά υποπαράδειγματα 1β (π.χ. *η Κόριθος-της Κόριθο-ς*) και 1γ (*ο γύφτος-του γύφτο*), τα οποία εμφανίστηκαν τη μεσαιωνική περίοδο, χρησιμοποιούνται περισσότερο από τους φυσικούς ομιλητές ηλικίας 60 > (KT1β: 73,3%, KT1γ: 90,7%) και λιγότερο από τους ομιλητές ηλικίας 30-59 (KT1β: 45,3%, KT1γ: 70,7%). Πιθανή αιτία συρρίκνωσης των δύο κλιτικών υποπαρδείγματων είναι η επαφή με την ΚΝΕ, αφού το κλιτικό υποπαράδειγμα 1α είναι κοινό και στα δύο συστήματα. Με αυτόν τον τρόπο, το πιο συχνό υποπαράδειγμα τείνει να απορροφήσει μέσω της διαπαρδειγματικής ομοιομορφίας τους λιγότερο συχνούς τύπους.

²⁴ Βλ. Χαιρετάκης (2020) για μία αναλυτικότερη παρουσίαση των χαρακτηριστικών των δύο ιδιωμάτων.

Η ΚΤ2 ήδη από την μεσαιωνική περίοδο εξακολουθεί να παρουσιάζει φαινόμενα ετερόκλησης και τάσεις ενοποίησης με την ΚΤ1. Τύποι, όπως οι *γειτόνοι*, *κοράκοι* και *φυλάκοι*, χρησιμοποιούνται από τους διαλεκτόφωνους ανεξάρτητα από την ηλικιακή ομάδα στην οποία ανήκουν. Φαινόμενα υπεραφθονίας εντοπίζονται στους ομιλητές ηλικίας μεταξύ 30-59, οι οποίοι χρησιμοποιούν διπλούς τύπους, όπως οι *αρχόντοι-άρχοντες* και *μαρτύροι-μάρτυρες*.

Τα ουδέτερα ουσιαστικά όλων των κλιτικών τάξεων εξακολουθούν να σχηματίζουν σήμερα τη γενική σε *-ου* (π.χ. *κρετσού*, *χωμάτου*). Η ΚΤ6 εξακολουθεί να εμφανίζει έναν ασταθή χαρακτήρα ήδη από τον μεσαίωνα, αφού άλλοτε τείνει να εξοβελιστεί από το σύστημα μέσω της προσάρτησης των μελών της στην ΚΤ4 και άλλοτε τείνει να παραμείνει στο σύστημα της διαλέκτου μέσω της προσάρτησης μελών της ΚΤ4 σε αυτήν (π.χ. *δώρος* αντί *δώρο*). Επιπλέον, με βάση το πρότυπο της ΚΤ6 κλίνονται αρκετά παράγωγα από επίθετα της διαλέκτου ήδη από τη μεσαιωνική περίοδο (π.χ. *το ψήλος < ο ψηλός*). Τύποι πληθυντικού, όπως οι *πάχη/πάχητα* και *λάθη/λάθια/λάθητα* συνυπάρχουν ανεξάρτητα από την ηλικιακή ομάδα που ανήκει ο ομιλητής (φαινόμενο υπεραφθονίας).

Ορισμένα μέλη της ΚΤ4, παρουσιάζουν αλλομορφία στον πληθυντικό αριθμό ήδη από την περίοδο των μεσαιωνικών χρόνων. Αυτά είναι τα *άλογο* (*αλόγατα*), *πρόσωπο* (*προσώπατα*), *έργο* (*έργατα*), *όνειρο* (*ονείρατα*), *όσπριο* (*όσπριατα*) και *πρεπό* (*πρεπάτα*). Η εισαγωγή αλλομορφίας στα συγκεκριμένα παραδείγματα, όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, καθιστά το σύστημα πιο πολύπλοκο.

Η ΚΤ8, η οποία είχε εξοβελιστεί από το σύστημα της διαλέκτου κατά τον 16^ο αι., είναι άγνωστη για τους ομιλητές ηλικίας 60 >, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό διαλεκτόφωνων ηλικίας 30-59 (45,3%) χρησιμοποιεί τους πληθυντικούς σε *-εις* (π.χ. *φύσεις*, αλλά και *φύσες*). Η αιτία της τάσης επανεμφάνισης της ΚΤ8 στο σύστημα της διαλέκτου είναι η επαφή με την ΚΝΕ²⁵.

Κλιτική Τάξη	Πτώση	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
1α	Ονομ.	<i>χογλι-ός, όλ-ος</i>	<i>χογλι-οί, όλ-οι</i>
	Γεν.	<i>χογλι-ού, όλ-ου</i>	<i>χογλι-ώ, όλω/ολων-ώνε</i>
	Αιτ.	<i>χογλι-ό, όλ-ο</i>	<i>χογλι-ούς, όλ-ους</i>
	Κλητ.	<i>χογλι-έ, όλ-ε</i>	<i>χογλι-οί, όλ-οι</i>
1β	Ονομ.	<i>Ρόδο-Ø</i>	-
	Γεν.	<i>Ρόδο-ς</i>	-
	Αιτ.	<i>Ρόδο-Ø</i>	-
	Κλητ.	<i>Ρόδο-ς</i>	-
1γ	Ονομ.	<i>γύφτ-ος</i>	<i>γύφτ-οι</i>
	Γεν.	<i>γύφτ-ο</i>	<i>γύφτ-ω</i>
	Αιτ.	<i>γύφτ-ο</i>	<i>γύφτ-οι</i>
	Κλητ.	<i>γύφτ-ο</i>	<i>γύφτ-οι</i>
2	Ονομ.	<i>κιοφτέ-ς</i>	<i>κιοφτέδ-ες</i>
	Γεν.	<i>κιοφτέ-Ø</i>	<i>κιοφτέδ-ω</i>
	Αιτ.	<i>κιοφτέ-Ø</i>	<i>κιοφτέδ-ες</i>
	Κλητ.	<i>κιοφτέ-Ø</i>	<i>κιοφτέδ-ες</i>
3	Ονομ.	<i>πούγκα²⁶-Ø, παχιά-Ø</i>	<i>πούγκ-ες/πουγκάδ-ες, παχι-ές</i>
	Γεν.	<i>πούγκα-ς, παχιά-ς</i>	<i>πουγκ-ώ/πουγκάδ-ω, παχι-ώ</i>
	Αιτ.	<i>πούγκα-Ø, παχιά-Ø</i>	<i>πούγκ-ες/πουγκάδ-ες, παχι-ές</i>
	Κλητ.	<i>πούγκα-Ø, παχιά-Ø</i>	<i>πούγκ-ες/πουγκάδ-ες, παχι-ές</i>
4	Ονομ.	<i>ζάλ-ο, γλυκι-ό</i>	<i>ζάλ-α, γλυκι-ά</i>
	Γεν.	<i>ζάλ-ου, γλυκι-ού</i>	<i>ζάλ-ώ, γλυκι-ώ</i>

²⁵ Η ΚΤ8 της διαλέκτου αντιστοιχεί στην ΚΤ4 της ΚΝΕ (Ράλλη 2005).

²⁶ 'καταφύγιο'.

	Αιτ.	ζάλ-ο, γλυκι-ό	ζάλ-α, γλυκι-ά
	Κλητ.	ζάλ-ο, γλυκι-ό	ζάλ-α, γλυκι-ά
5	Ονομ.	ρίφι-Ø	ρίφι-α
	Γεν.	ριφι-ού	ριφι-ώ
	Αιτ.	ρίφι-Ø	ρίφι-α
	Κλητ.	ρίφι-Ø	ρίφι-α
6	Ονομ.	μέτρ-ος	μέτρ-η
	Γεν.	μέτρ-ου	μέτρ-ώ
	Αιτ.	μέτρ-ος	μέτρ-η
	Κλητ.	μέτρ-ος	μέτρ-η
7	Ονομ.	χώμα-Ø	χώματ-α
	Γεν.	χωμάτ-ου	χωμάτ-ω
	Αιτ.	χώμα-Ø	χώματ-α
	Κλητ.	χώμα-Ø	χώματ-α
8 ²⁷	Ονομ.	φύση-Ø	φύσ-εις
	Γεν.	φύση-ς	φύσε-ω
	Αιτ.	φύση-Ø	φύσ-εις
	Κλητ.	φύση-Ø	φύσ-εις

Πίνακας 3 | Οι κλιτικές τάξεις του ανατολικοκρητικού ιδιώματος κατά τη νεότερη περίοδο.

6 Συμπεράσματα

Οι πηγές της μεσαιωνικής και μεταβυζαντινής περιόδου παρέχουν σημαντικές πληροφορίες για την εξέλιξη του ονοματικού συστήματος της διαλέκτου. Βασικό πόρισμα της εργασίας είναι ότι η μορφή του ονοματικού συστήματος της διαλέκτου έλαβε εν πολλοίς τη σημερινή του μορφή κατά τον 16^ο αι. Η μετάβαση από την Όψιμη Μεσαιωνική στην Πρώιμη Νεότερη Κρητική σημαδεύεται από σημαντικές εξελίξεις. Οι σημαντικότερες είναι: α) σημαντική υποχώρηση του ληκτικού -ν στα ονόματα, β) παγίωση του κλιτικού επιθήματος -ου στη γενική των ουσιαστικών της ΚΤ6 και ΚΤ7 και γ) εξοβελισμός της αρχαιοπρεπούς ΚΤ8. Αρκετά από τα ουσιαστικά της διαλέκτου παρουσιάζουν αστάθεια στην κλίση τους ήδη από τη μεσαιωνική περίοδο (ίσως και νωρίτερα). Βασική αιτία αποτελεί η εφαρμογή μορφολογικών φαινομένων, όπως η ετερόκλιση και η παραδειγματική ομοιομορφία. Τα φαινόμενα αυτά επηρεάζουν έως και σήμερα κυρίως τα αρσενικά της ΚΤ2 και τα ουδέτερα της ΚΤ6 της διαλέκτου.

Βιβλιογραφία

- Αλεξίου, Στυλιανός, και Μάρθα Αποσκήτη. 1995. *Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή του Ρεθυμναίου, Ο Κρητικός Πόλεμος (1645–1669)*. Αθήνα: Στιγμή.
- Αλεξίου, Στυλιανός. [1979] 2007. *Μπεργαδής, Απόκοπος. Η Βοσκοπούλα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Αναγνωστόπουλος, Γεώργιος. 1926. “Περί της εν Κρήτη ομιλουμένης και ιδίως περί του ιδιώματος της Αγίας Βαρβάρας και περιχώρων.” *Αθηνά* 38: 139-193.
- Αποσκήτη, Μάρθα. 1987. *Ροδολίνος, τραγωδία Ιωάννη Ανδρέα Τρωίλου (17^{ου} αιώνα)*. Αθήνα: Στιγμή.
- Bakker, Wim F., and Arnold van Gemert. 2002. *Θρήνος εις τα Πάθη και την Σταύρωση του Κυρίου και Θεού και Σωτήρος ημών Ιησού Χριστού. Ποιηθείς παρά του*

²⁷ Υπό ένταξη στο σύστημα της διαλέκτου.

- ευγενεστάτου άρχοντος κυρού Μαρίνου του Φαλιέρου, κριτική έκδοση. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Browning, Robert. 2008. *Η ελληνική γλώσσα. Μεσαιωνική και Νέα*. Μετάφραση: Μ. Κονομή. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Bussmann, Hadumod. 1996. *Routledge dictionary of language and linguistics*. London and New York: Routledge.
- Bybee, Joan. 1980. "Morphophonemic Change from Inside and Outside the Paradigm". *Lingua* 50: 45-59.
- Henrich, Günther Steffen. 1976. *Κλητικές και Γενικές σε -ο από Αρσενικά σε -ος στα Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Holton, David, and Io Manolessou. 2010. "Medieval and Early Modern Greek". Στο E. Bakker (eds.), *A Companion to the Ancient Greek Language*, 539-563. Oxford: Wiley/Blackwell.
- Holton, David, Horrocks, Geoffrey, Janssen, Marjolijne, Lendari, Tina, Manolessou, Io, and Notis Toufexis. 2019. *The Cambridge Grammar of Medieval and Early Modern Greek*. Vol. II-III. Cambridge: Cambridge University Press.
- Horrocks, Geoffrey C. [1997] 2010. *Greek: A History of the Language and its Speakers*. London: Longman.
- Κακουλίδη-Πάνου, Ελένη, Καραντζόλα, Ελένη και Μαρία Χαλβατζιδάκη. 2007. *Ιωάννης Μορεζήνος, Κλίνη Σολομώντος Ιστορίες θαυμάτων της Παναγίας [1599]*. Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών.
- Καραντζόλα, Ελένη, Τικοπούλου, Κατερίνα και Κατερίνα Φραντζή. 2012. "Τα νοταριακά έγγραφα ως πηγές για την πρώιμη νεοελληνική γλώσσα". Στο *Πρώιμη Νεοελληνική Δημόδης Γραμματεία. Γλώσσα, Παράδοση και Ποιητική*, 473-501. Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Κοντοσόπουλος, Νικόλαος. 1969. "Γλωσσογεωγραφικά διερευνήσεις εις την Κρητικήν διάλεκτον." Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα.
- Κοντοσόπουλος, Νικόλαος. [1988] 2016. *Γλωσσικός Άτλας της Κρήτης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κριαράς, Εμμανουήλ, και Κομνηνή Πηδώνια. 2007. *Γεωργίου Χορτάτση, Πανώρα, κριτική έκδοση με εισαγωγή, σχόλια και λεξιλόγιο Εμμανουήλ Κριαρά. Αναθεωρημένη με επιμέλεια Κ. Πηδώνια*. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος.
- Maiden, Martin. 2009. "Where does heteroclisys come from? Evidence from Romanian dialects". *Morphology* 19: 59-86.
- Mańczak, Witold. 1958. "Tendences générales des changements analogiques". *Lingua* 7: 298-325, 387-420.
- Μαυρομάτης, Γιάννης, και Νικόλαος Παναγιωτάκης. 2015. *Στέφανος Σαχλίκησ. Τα Ποιήματα. Χρηστική έκδοση με βάση και τα τρία χειρόγραφα*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Μανούσακας, Μανούσος. 1964. "Ελληνικά νοταριακά έγγραφα (1374-1446) από τα "Atti Antichi" του αρχείου του Δούκα της Κρήτης". *Θησαυρίσματα* 3: 73-102.
- Μανούσακας, Μανούσος. 1995. *Λεονάρδου Ντελλαπόρτα ποιήματα: 1403-1411*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.
- Μανωλέσσου, Ιώ. 2003. "Η αξία των μη λογοτεχνικών πηγών για την έρευνα της Μεσαιωνικής Ελληνικής". *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 24: 61-88.
- Μαρκόπουλος, Θεόδωρος. 2009. "Η έρευνα της γλωσσικής αλλαγής στα κείμενα της Μεσαιωνικής Ελληνικής: Μεθοδολογική διερεύνηση των πηγών". Στο Γ. Γιαννάκης κ.ά. (επιμ.), *Ηλεκτρονικά Πρακτικά του 8ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, 987-998. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

- Martini, Lidia. 1976. *Στάθης, Κρητική Κωμωδία, κριτική έκδοση με εισαγωγή, σημειώσεις και λεξιλόγιο*. Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.
- Μαυρομάτης, Γιάννης, και Δημήτρης Γεωργακόπουλος. 2008. *Παπα-Ιωάννης Κατζαράς, Νοτάριος Καστελίου Φούρνης, Κατάστιχο 43 (1607–1635)*. Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Μέγας, Γεώργιος. 1975. *Γεώργιος Χούμνος, Η Κοσμογέννησις: ανέκδοτον στιχούργημα του 15ου αιώνας, έμμετρος παράφρασις της Γενέσεως και Εξόδου της Παλαιάς Διαθήκης*. Αθήνα: Κέντρο Ερεύνης Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού (ΚΕΜΝΕ) Ακαδημίας Αθηνών.
- Melissaropoulou, Dimitra. 2013. “Gradualness in analogical change as a complexification stage in a language simplification process: a case study from modern Greek dialects”. Στο A. G. Ramat, C. Mauri and P. Molinelli (eds.), *Synchrony and Diachrony: A Dynamic Interface*. Studies in Language Companion Series, 125-150. John Benjamins Publishing Company.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. 2002. *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα.
- Ξανθινάκης, Αντώνιος. [2000] 2009. *Λεξικό Ερμηνευτικό και Ετυμολογικού του Δυτικοκρητικού Γλωσσικού Ιδιώματος: συνώνυμα – αντίθετα, επεξηγηματικά παραδείγματα ιδιωματικού λόγου*. Επιμ. Χ. Χαραλαμπίδης. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Ξανθουδίδης, Στέφανος. 1912. *Κρητικά συμβόλαια Ενετοκρατίας 1575–1643 νυν το πρώτον εκδιδόμενα μετα σημειώσεων και γλωσσαρίου*. Ηράκλειο: Τυπογραφείο Στυλ. Μ. Αλεξίου.
- Πάγκαλος, Γεώργιος. [1955-1975] 2000. *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*. τ. 1-6. Αθήνα: Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού.
- Πανοπούλου, Αγγελική. 2015. *Πέτρος Καστροφύλακας, Νοτάριος Χάνδακα: Πράξεις 1558–1559*. Ηράκλειο: Βικελαία Δημοτική Βιβλιοθήκη.
- Πολίτης, Λίνος. 1964. *Γεωργίου Χορτάση, Κατζούρμπος: κωμωδία, κριτική έκδοση, σημειώσεις, γλωσσάριο*. Ηράκλειο: Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών.
- Ράλλη, Αγγελική, Μελισσαροπούλου, Δήμητρα., και Θανάσης Τσιάμας. 2004. “Φαινόμενα Αναδιάρθρωσης του Ονοματικού Κλιτικού Παραδείγματος στη Μικρασιατική Διάλεκτο των Κυδωνιών και Μοσχονησίων”. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 24: 568-579.
- Ράλλη, Αγγελική. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ralli, Angela. 1999. “Inflectional features and the morphological module hypothesis”. Στο *Working papers in theoretical and applied linguistics* 6, 111-142. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Ralli, Angela. 2000. “A Feature-based Analysis of Greek Nominal Inflection”. *Glossologia* 11-12: 201-228.
- Ralli, Angela. 2007. “On the role of Allomorphy in Inflectional Morphology: Evidence from Dialectal Variation”. Στο G. Sica (επιμ.), *Open problems in Linguistics and Lexicography*. Milan: Polimetrica.
- Σαββίδης, Γεώργιος. [1988] 2016. *Βιτσέντζος Κορνάρος. Ποίημα ερωτικόν λεγόμενον Ερωτόκριτος*. Αθήνα: Ερμής.
- Σταυρακοπούλου, Σωτηρία 2013. *Ο έπαινος των γυναικών*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Stump, Gregory. 2006. “Heterocclisis and paradigm linkage”. *Language* 82: 279-322.
- Thornton, Anna. 2011. “Overabundance (multiple forms realizing the same cell): A non-canonical phenomenon in Italian verb morphology”. Στο M. Maiden, J. Smith, M. Goldbach and Marc-Olivier Hinzelin (επιμ.), *Morphological Autonomy: Perspectives from Romance Inflectional Morphology*: 358-381.

- Thornton, Anna. 2012. "Reduction and Maintenance of Overabundance. A Case Study on Italian Verb Paradigms". *Word Structure* 5: 183-207.
- van Gemert, Arnold. 1980. *Μαρίνου Φαλιέρου Ερωτικά Όνειρα, κριτική έκδοση με εισαγωγή, σχόλια και λεξιλόγιο*. Θεσσαλονίκη.
- Χαιρετάκης, Γεώργιος. 2020. "Η μορφολογία της κρητικής διαλέκτου: Κλίση και παραγωγή". Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Χατζιδάκις, Γεώργιος. 1905–1907. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τ. 1-2. Αθήνα: Τύποις Σακελλαρίου.
- Χατζιδάκις, Γεώργιος. 1915. "Περί της γλώσσης και γραμματικής του Ερωτόκριτου". Στο Στεφ. Ξανθουδίδη, *Ερωτόκριτος*, 458-468. Ηράκλειο: Τυπογραφείο Στυλ. Αλεξίου.